

Biserica comemorativă „Sf. Andrei” din cetatea Tiraspol

Rezumat

Biserica comemorativă „Sf. Andrei” din cetatea Tiraspol

Tipul structural al bisericii „Sf. Andrei” face parte din cel al rotondei (construcție de zidărie în plan circular, având, deseori, acoperișul în formă de cupolă), caracteristic edificiilor construite la sf. sec. al XVIII-lea – înc. sec. XIX în Rusia. Ea a constituit „inima” cetății de mijloc (Sredinnaia) a urbei riverane Tiraspol.

În lucrare sunt caracterizate edificiile urbane de cult, amplasate diferit din punct de vedere teritorial: în partea de Nord – orașul Ungheni, plasat pe râul Prut (Biserica „Sf. Alexandru Nevski”); în Centru – Chișinău pe râul Bâc (Biserica „Sfinții Împărați Constantin și Elena”, Biserica „Duminica Tuturor Sfinților”); la Sud – Tiraspol, pe râul Nistru (Biserica „Sf. Andrei”). Dar sunt și bisericile care sunt situate în diferite sate din Basarabia (Biserica „Sfântul Mucenic Gheorghe” din satul Ciuciulea, raionul Glodeni; Biserica „Duminica Tuturor Sfinților” din satul Drujineni, raionul Fălești; Biserica „Acoperământul Maicii Domnului”, satul Valea Adâncă, raionul Camenca; Biserica „Sfânta Cuvioasa Parascheva”, din Zăzuleni, raionul Râbnița). Bisericile – rotonde sunt caracterizate și conform principiilor următoare: destinația rotondelor (comemorare), amplasamentul (relația de vecinătate), compoziția spațial-volumetrică (juxtapunerea sau intersecția volumelor), caracteristica planimetrică, specificul aspectului exterior (raportul plin-gol) și evoluționarea obiectivelor (distrugerea, extinderea).

Bisericile de tip rotondă din Basarabia reprezintă o sinteză dintre arhitectura antică și cea a Renașterii, având elemente specifice bisericilor din Rusia.

Cuvinte-cheie: arhitectură, rotondă, biserică, stil, funcție, amplasare, oraș.

Summary

Memorial church „St. Andrew” in Tiraspol fortress

„St. Andrew” church is a part of the structural type of rotunda (masonry construction with circular plan, often dome-shaped roof), characteristic for the buildings built from the end of XVIII – yearly XIX century in Russia, it was the “heart” of the middle citadel (Sredinnaia) of the Tiraspol riverside.

In this work are characterized urban religious buildings which are located territorial different: in the North – Ungheni placed on the Prut River (“St. Alexander Nevski” church); Centre – Chisinau, on the river Bic (“St. Constantine and Elena”, “Sunday of All

Saints” churches); the South – Tiraspol on the Dniester river (“St. Andrew” church). But there are churches that are placed in different villages of Bessarabia (the church “St. Martyr George”, it is situated in the village Ciuciulea, Glodeni, “Sunday of All Saints” church from Drujineni village, Falesti, “the Mother of God” church, Valea Adanca village, Kamenka district, “Saint Parascheva” church it is located in the Zazuleni village, Ribnita district). Churches-rotonde are characterized by following principles: rotunde’s destination (remembrance), location (neighborhood relations), spatial volumetric composition (juxtaposition or volumes intersection), planimetric features, specific exterior appearance (report full-empty) and evolution of objectives (destruction, expansion).

Rotunda type churches in Bessarabia are the synthesis of ancient and Renaissance architecture, with specific elements of Russian churches.

Keywords: architecture, rotunda, church, style, function, location, city.

Резюме

Мемориальная церковь «Св. Андрея» Тираспольской крепости

Церковь в честь апостола Андрея Первозванного относится к структурному типу ротонды (круглая в плане постройка, обычно увенчанная куполом), характерна зданиям, построенных в конце XVIII – в начале XIX века, на территории России, церковь представляла собой композиционное ядро земляной крепости (Срединная) прибрежного города Тирасполь.

В статье характеризуются православные храмы, расположенные территориально в разных городах: на севере – в городе Унгены у реки Прут (церковь Святого Александра Невского); в центральной части – Кишинев на реке Бык (церковь Святых Константин и Елена, церковь Неделя всех святых), на юге – в Днестровском городе Тирасполь (церковь в честь апостола Андрея Первозванного). Но есть церкви, которые располагаются в разных селах Бессарабии (церковь Святого Георгия расположена в селе Чучуля, Глодянского района, Свявятская церковь село Дружинень, Фэлештского района, церковь Покрова Божьей Матери, село Валя Адынкэ, Каменского района, церковь Святой Параскевы, расположенная в селе Зэзулень, Рыбницкого района). Также характеризуются церкви-ротонды по следующим признакам:

Artă modernă și contemporană

назначение ротонд, анализ ситуации (соседское отношение), объемно-пространственная композиция (пересечение объёмов), функциональное зонирование по уровням, детализировка фасадов (соотношение массы и пространства, основные, определяющие членения на фасадах, материалы) и эволюция ротонд (по определенным этапам).

На территории Бессарабии ротонды представляют собой синтез искусств: архитектура античного мира (Греция и Рим), живопись и скульптура эпохи Возрождения и конкретные элементы, специфичные для русской церкви.

Ключевые слова: архитектура, ротонда, церковь, стиль, функция, местоположение, город.

Din surse literare, istorice și grafice, se cunoaște că cetatea bastionată „Sredinnaia” din or. Tiraspol a avut o biserică cu hramul Sf. Apostol Andrei, construită drept capelă pentru militari fortăreței. Cetatea a fost demantelată în decursul secolului XX, astăzi acest loc prezentând o zonă cu case de locuit în 5 și 9 etaje. Din cele opt bastioane și două semibastioane (Sf. Vladimir, „Pavel”, „Slava”, „Pobedonoset”, „Piotr”, „Gheorghii”, „Nicolai”, „Vasilii”, „Ioan” și „Alexandr”¹, a rămas în întregime doar bastionul – Sfântului Vladimir (fig. 1).

Informația de care dispunem despre Biserica „Sf. Apostol Andrei” și raporturile spațial-planimetrice cetate-biserică este bazată pe interpretarea materialelor grafice². Din analiza planurilor orașului și ale cetății, pe care este indicată această biserică, se pot formula anumite concluzii.

Biserica era amplasată în partea centrală a cetății, la o anumită distanță de restul clădirilor (cazarme, casa comandantului, un spital militar, piețe militare, construcții subterane pentru substanțe explozive - pulbere, praf de pușcă, un șir de construcții cu funcția de depozitare), în jurul ei fiind păstrat un spațiu liber³. Spre sud de biserică se afla campusul militar (*forștatul*), spațiul căruia, neobturat de construcții permitea perceperea vizuală integrală a clădirii dinspre fluviu, scoțând în evidență și etalând silueta acesteia. Cetatea a fost fondată pe malul fluviului, orașul, apărut în curând pentru deservirea cetății, se afla spre est, la o depărtare rezonabilă, tot pe malul râului, ceea ce îi conferea cetății o identitate separată. Biserica „Sf. Apostol Andrei” reprezenta accentul vertical și centrul ei compozițional, dominând bastioanele joase din pământ și piatră, ca pe o garnitură perimetrală. Zidită din piatră albă, biserică era percepută vizual din mai multe părți ale orașului, în jurul ei fiind sădiți pomi fructiferi – meri și peri⁴. Zona de bufer dintre cetate și oraș a fost construită treptat, iar fortificația – „atrasă” în oraș, unde s-a format și se află sectorul Borodino al Tiraspolului. Statutul de centru compozițional al acestei zone îi revine școlii de cultură generală nr. 17, în locul căreia cândva era amplasată biserică militară. Datele cartografice ne oferă posibilitatea de a indica locul exact unde a fost plasat lăcașul sfânt: care se afla

între strada Fediko și blocul de locuit nr.18 de pe aceeași stradă. În timpul represiunilor din anii '30 ai secolului XX, NKVD-ul a transformat vestigiile cetății într-un loc al execuțiilor în masă.

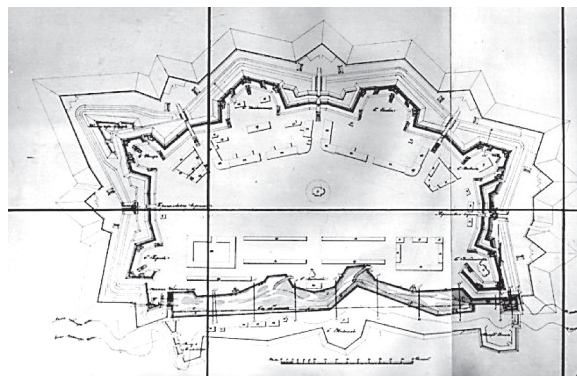

Fig. 1. Planul cetății de mijloc, or. Tiraspol.
(<http://oldchisinau.com/forum/Тирасполь/>)

Construcția bisericii a durat trei ani (1793-1795), deci fiind începută la numai un an de la demararea lucrărilor de ridicare a fortăreței. În fondurile Arhivei Muzeului de Istorie militară și de Artilerie (filiala din or. Moscova, Sankt-Petersburg) au fost găsite materiale privind proiectul, planul și secțiunea ei longitudinală⁵. Aspectul bisericii a fost fixat în câteva imagini grafice: ilustrații poștale ale cetății, datând de la începutul secolului XX și o fotografie din anii '20 ai secolului XX (fig. 2).

Conform acestor surse, destul de modeste în informații arhitecturale, putem concluziona că biserică avea un aspect caracteristic arhitecturii ruse. Ne atrag atenția volumul central, încununat de o cupolă masivă, ridicată deasupra navei cubiforme centrale, și acoperișul înalt, piramidal, al clopotniței, amplasată la capătul ramurii de vest a bisericii. Analiza planului clădirii ne revendică un tip de biserică mai rar întâlnit, ce se deosebește de construcțiile larg răspândite în acele timpuri.

Fig. 2. Aspectul exterior al bisericii Sf. Andrei înc. sec. XX
(<http://oldchisinau.com/forum/>)

După cum se știe, cetatea Sredinnaia (de Mijloc) a fost construită pe malul stâng al fluviului Nistru,

vis-a-vis de cetatea Bender, pentru a fortifica noile hotare ale imperiului Rus. Construcția s-a desfășurat la supravegherea generalisimului Alexandr Suvorov și a inginerului Franț De Vollant*,¹ general al armatei ruse. Datorită acestuia a apărut orașul Tiraspol, așezat și el pe malul râului. Din documentele grafice inedite recuperăm și numele unui altui inginer, care a activat la construcția cetății și bisericii, cel al inginer-sublocotenentului Andrei Von Der Planiț.

Biserica avea o structură spațială simplă, specifică bisericilor rusești din perioada neoclasică având formele rectangulare ale pereților laterali. În axa longitudinală a navei circulare, la est sunt alipite absida altarului, iar la vest – pridvorul clopotniței, ambele fiind de aceleași mărimi, ce îi conferă planului forma crucii. Aspectul exterior era dominat de înălțimea clopotniței cu două niveluri pătrate în plan (fig. 3). Clădirea se distinge prin unitatea stilistică a arhitecturii bisericii și a clopotniței. Ramurile laterale ale crucii planimetrice erau decorate cu porticuri dominate de frontoane triunghiulare. Un element ce a accentuat forma de rotundă a edificiului, în armonizând cu cea a cupolei, a fost curtea circulară îngrădită a bisericii.

Fig. 3. Fațada laterală a bisericii Sf. Andrei, or. Tiraspol
(<http://oldchisinau.com/forum/Тирасполь/>)

Era o biserică de tip central, cu planul cruciform, în mijloc fiind înscrisă nava de format circular, amplasată la intersecția ramurilor crucii planimetrice. Planul edificiului se bazează pe simetria exactă a crucii, cu laturile practic egale, prin fiecare dintre ele asigurându-se accese independente (fig. 4). Diametrul interior al cupolei este de 12,6 metri. În partea superioară a tamburului circular al cupolei, erau plasate patru goluri rotunde (fig. 6). Silueta simplă era completată prin două mici turle (una deschisă), în interiorul cărora se aflau scări circulare, pe unde avea loc accesul la clopotniță și cafas.

Decorul bisericii era laconic, alcătuit din forme arhitectonice, ce accentuau și armonizau simetria fațadelor și pe cea a planului. Intrările din pereții laterali erau dotate cu porticuri, încununat de frontoane triunghiulare, sprijinite pe pilaștri.

*1Exprimăm recunoștință și pe această cale colegului Eugen Smolin, arhitect, specialist în restaurarea monumentelor de arhitectură, pentru amabilitatea de a ne oferi pentru acest studiu documente grafice inedite: planșele istorice ale orașului Tiraspol și releveele bisericii „Sf. Apostol Andrei”.

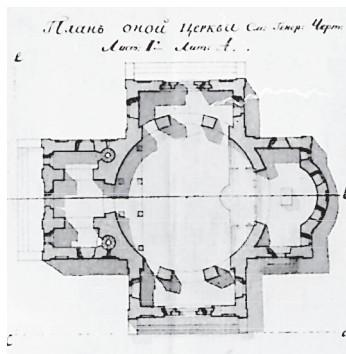

Fig. 4. Planul bisericii Sf. Andrei, or. Tiraspol
(<http://oldchisinau.com/forum/Тирасполь/>)

Pereții erau decorați în spirit neoclasic, între pilaștrii laterali și de colț, fiind amplasate goluri de ferestre și uși arcuite în plin cintru. Ele se evidențiau pe fundalul pereților tencuiți.

Vasta cupolă, forma masivă a căreia era percepută în exterior, se sprijinea pe pereții circulari fără intermedierea tamburului, creând în interior o impresie de rotundă. Această compoziție neobișnuită a planului, coroborată cu analiza tuturor datelor și a releveelor disponibile, precum și a monumentelor istorice similare din istoria arhitecturii universale, ne conduce spre aserțiunea că tipologia bisericii Sf. Apostol Andrei nu a fost aleasă întâmplător. S-a optat, deci, pentru compoziția rotondei. Principalul element caracteristic tuturor rotundelor este forma circulară a planului, încununată de o cupolă. Schemele planurilor bisericilor-rotunde sunt simple, exacte și simetrice, având practic aceeași componență a încăperilor.

Fig. 5. Fațada bisericii Sf. Andrei, or. Tiraspol
(<http://oldchisinau.com/forum/Тирасполь/>)

Cercul este cel mai vechi simbol pictural, asociat cu semne ce reprezintă sisteme astrale, solare, imagini ale Universului, soarelui și lunii. Valoarea universală a formei circulare simbol al armoniei lumii, întruchipat în cele mai vechi monumente comemorative, cum sunt *cromlehurile*, cel mai vestit fiind *Stonehenge*. Cercul este și un simbol al mișcării, al scurgerii ciclice, repetate a timpului. Mișcarea pe cerc înseamnă timpul și spațiul, care nu are nici început, nici sfârșit, nici sus, nici jos, ce simbolizează eternitatea, perfecțiunea divină. Mișcarea în retur este verificată și validată prin schimbarea celor patru anotimpuri⁶. Deci, nu este întâmplătoare apariția tipului central de rotundă în arhitectură, de cele mai

Artă modernă și contemporană

multe ori o construcția cu plan circular având acoperișul în formă de cupolă sau conus⁷.

Cele mai elegante rotonde cu pterome (coloane exterioare) au împrumutat caracteristicile peripterului, fiind specifice arhitecturii antice elene (numite tholos) și celei romane, dedicate, de regulă, zeiței Vesta, ocrotitoarea căminului. Cea mai veche dintre construcțiile circulare este Tholosul din Delphi (anul 580 î.Hr.), având dimensiuni foarte mici (diametrul stilobatului 6,2 m) și pteroma din 13 coloane monolite, care conține elementele ordinului doric⁸. În aceeași categorie a rotondelor trebuie inclus Arsenionul din insula Samothraki (Grecia), consacrat tuturor Marilor Zei, o rotondă elenistică, fără pteromă⁹. Printre cele mai renumite temple circulare sunt Templul Vestei din Forumul Roman, edificiul circular al lui Hercule de la „Taur forum”, precum și templul-rotondă de la Tivoli (cu diametrul aproximativ de 14 m). La același tip de clădiri se realizează monumentul lui Lisikrat din Atena (edificat în anul 334 î. Hr.), Panteonul („Tuturor zeilor”) având diametrul interior de 43 m etc.

După cum observăm, clădirile cu plan circular, templele de tip tholos și de rotondă aveau funcții comemorative, fiind ridicate pentru a evoca amintirea unor evenimente importante și a personalități marcante. De cele mai multe ori, ele erau dedicate zeilor. Acest tip este acceptat și în creștinism. Posibil, construcția bisericii ridicate deasupra mormântului lui Iisus Hristos la Ierusalim (325 – 326) de către împărăteasa Elena a Bizanțului a servit drept model pentru rotondele creștine. Acest tip de edificii cu plan circular, încununat de cupolă, s-a răspândit de la Ierusalim și în Occident, și în Orientul Apropiat.

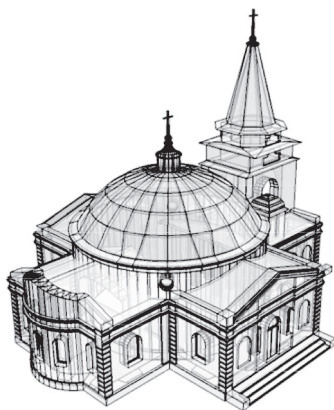

Fig. 6. Imaginea tridimensională a rotondei Sf. Andrei, or. Tiraspol (reconstrucție conform documentelor istorice tehnice, autor S. Tronciu).

În estetica Renașterii, formele circulare dominate ale cupolei au fost utilizate frecvent, fiind considerate cele mai perfecte și mai capabile să reflecte armonia Universului. Arhitecții Filippo Brunelleschi, Leon Batista Alberti, Donato Bramante au proiectat edificii cu plan circular. Cel mai cunoscut și mai repetat edificiu a fost *Tempietto* (capelă, în ital.), realizat de Bramante (1502 – 1510) pentru a comemora locul

morții Apostolului Petru. Rafael a inclus un „templu antic” în pictura „*Logodna Fecioarei Maria*” (1504), clădire ce reprezintă, în primul rând, un simbol, și doar apoi – manifestul unor noi idei arhitecturale.

Cea mai veche biserică de piatră din România este rotonda din comuna Geoagiu, județul Hunedoara (finele secolului al XI-lea), amplasată pe teritoriul cimitirului¹⁰. Biserica-rotondă „Sf. Spiridon” (sau „Rotundă”) din satul Lețcani, construită de Constantin Balș la sf. sec. al XVIII-lea sau înc. sec. al XIX-lea, este un unicat, fiind influențată de neoclasicismul rusesc¹¹. Singura biserică rotondă din București este paraclisul Ghika Tei („Teiul Doamnei”, 1833) de pe terenul palatului, unde familia Ghika avea o moșie¹².

Primele proiecte ale bisericilor de tip rotondă de pe teritoriul Rusiei au fost propuse la sfârșitul secolului al XVIII-lea de celebrul arhitect rus Matei Fiodor Kazakov. Unul din proiectele-model, realizate de acest arhitect, a fost biserica Sf. Treime (satul Bondari, regiunea Tambov, 1836): un imens turn rotund, acoperit cu o cupolă, deasupra căreia este plasată clopotnița. Același autor a proiectat și biserica „Cosma și Damian” (or. Moscova, 1793). Compoziția spațială a bisericii este neobișnuită (fig. 7), conținând patru volume cilindrice acoperite cu cupole și volumul prismatic al clopotniței¹³.

Fig. 7. Biserica „Cosma și Damian”, or. Moscova (1793), arhitect M. F. Kazakov

Un alt arhitect, care a folosit planuri circulare pentru edificii de cult, a fost graficianul, poetul și traducătorul Nicolai Alexandrovici Livov. El a proiectat biserica „Sf. Mc. Ecaterina” (or. Valdai, 1793), o rotondă, ce era un element al complexului palatului Ecaterinei a II-a¹⁴. La fel, arhitectul a proiectat mai multe edificii de cult în diferite orașe și sate ale Rusiei (s. Nikoliskoe, r-l Torjok; or. Torjok, regiunea Tveri ș.a.).

Teritoriul Basarabiei nu este o excepție. Și aici au fost construite, sub influența arhitecturii rusești, începând cu sec. XIX, mai multe biserici cu plan circular, acoperite cu cupole: la Ungheni, Chișinău, Tiraspol și în diferite sate. În comuna Ciuciulea, raionul Glodeni, biserica „Sfântul Mucenic Gheorghe” este o rotondă, amplasată în partea de nord a localității, edificată de boierii Mihail Buznea și Gheorghe Leondari (Свод 1987, 179) în apropierea conacului său (fig. 7).

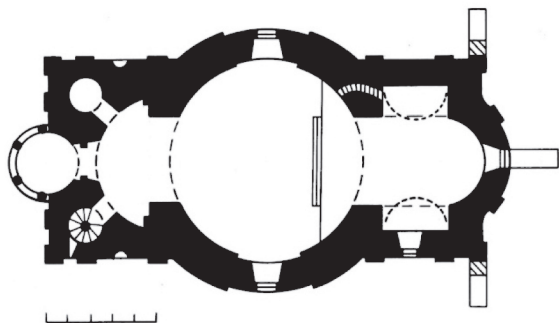

Fig. 8. Planul bisericii „Sf. Mucenic Gheorghe” (1831) s. Ciuculea, rl. Glodeni. Relevu Sectorul Arhitectura, IPC al AȘM.

În satul Drujineni, raionul Fălești, se află biserica „Învierea Tuturor Sfinților”, edificată în 1831, situată pe un deal la marginea de est a localității. Aspectul exterior, ce corespunde unei biserici cu plan cruciform, ascunde în interior un plan circular, dominat de o cupolă sprijinită pe contrul interior al pereților și camuflată sub un acoperiș în pante. Conturul tamburului scund este vizibil doar din interiorul bisericii¹⁵. Altarul și pronaosul au tavane plate.

În satul Valea Adâncă, raionul Camenca, se află biserica „Acoperământul Maicii Domnului”, compusă din volumul cilindric al naosului și din două elemente rectangulare (apsida altarului și pronaosul) de dimensiuni mai mici, lipite de elementul circular al rotondei¹⁶. Volumul clopotniței este integrat deasupra pronaosului, acoperit piramidal în opt muchii. Cupola naosului este susținută de tamburul octogonal, plasat pe cilindrul pereților.

În satul Zăzulenii, contopit cu satul Popencu, raionul Râbnița, biserica „Sfânta Cuvioasa Parascheva” (anul edificării 1854) este situată pe malul stâng al Nistrului, reprezentând un edificiu cu planul exact, specific, simetric bisericilor din Rusia. Compoziția spațial-volumetrică a bisericii a fost creată prin juxtapunerea a două volume: o rotundă încununată de o cupolă sferică, de care era alipită, la vest, al doilea volum al pronaosului în plan pătrat¹⁷.

În orașul Chișinău, sectorul Râșcani, se află biserica „Sfinții Împărați Constantin și Elena”. Pe parcursul secolelor a fost și biserică de cimitir a satului Visterniceni. Construită de Constantin Râșcanu în 1777, cu hramul „Învierea Domnului”, este rezidită în 1834, totodată schimbându-i-se hramul în cel actual. Biserica este compusă dintr-un naos oval, aproape circular (8,6 x 8 m), cu absida altarului semicirculară la est și un pronaos pătrat la vest, deasupra căruia a fost înălțată clopotnița. Aspectul exterior al bisericii este obișnuit pentru mediul rural din secolele XVII–XVIII, lăsând doar impresia unei biserici de tip triconc. În interior, este evidentă prezența unei rotunde acoperite de o calotă sferică¹⁸. Decorația plastică exterioară a clădirii face parte din arsenalul neoclasicismului, rezumându-se la prezența unei cornișe cu muluri la ancadramentele dreptunghiulare ale ferestrelor și ușilor. Pe teritoriul Cimitirului Central din Chișinău (Alexei Mateevici, 11) a fost construit paraclisul „Învierea tuturor sfinților” (1818 – 1830), planul fiind ales de mitropolitul Gavriil Bănulescu-Bodoni¹⁹.

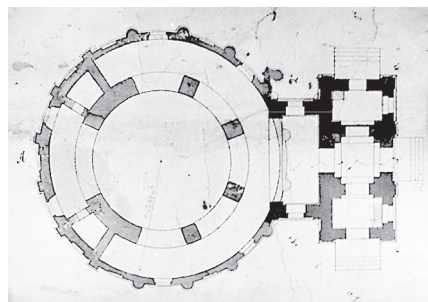

Fig. 9. Planul bisericii „Duminica tuturor sfinților. (Învierea)”, or. Chișinău, 1839, clopotnița alipită în 1880

Inițial locașul sfânt avea forma unei semirotonde, încununată de cupola naosului și înconjurată de o galerie din coloane dorice. Transformată în biserică de parohie, ea devenise neîncăpătoare și, în 1863, i-a fost anexat un mic tambur, iar în 1880 a fost construită clopotnița în trei niveluri²⁰. Intervalele dintre coloanele galeriei exterioare au fost construite astfel, încât să se vadă liber doar jumătate din grosimea lor, fiind intercalate cu goluri pentru ferestre și o ușă. Spațiul fostei galerii exterioare a fost inclus în interiorul bisericii, peretele circular, în scopul integrării, fiind străpuns prin arcade și transformat în piloni, ce susțin tamburul cupolei. În 1880, a fost alipită clopotnița (fig. 9) și un spațiu intermediar²¹, fiind demolate două coloane din fața intrării. A fost reconstruită în anii 1939 – 1942 de arhitectul Nicolae Mertz²².

Rotonda din Ungheni poartă hramul „Sf. Alexandru Nevski” (1903 – 1906, arh. Alexandru Bernardazzi), ceea ce era specific bisericilor și paracliselor militare (fig. 10). A fost construită în cinstea trecerii în revistă de împăratul Rusiei Alexandru II a trupelor rusești, dislocate la Ungheni, care urmau să participe la războiul ruso-turc din 1877 – 1878²³. Decorul exterior al edificii, precum și proporțiile fiecărui element-volum, sunt diferite în întreaga rotundă. Astfel, se creează impresia că biserica este edificată, în câteva etape, alipite la volumul circular²⁴.

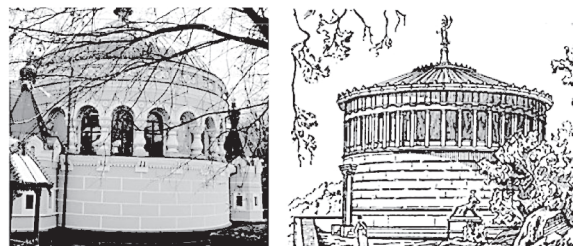

Fig. 10. Rotonda „Sf. Alexandru Nevski”, or. Ungheni și Arsenionul din insula Samothraki (Grecia)

Amplasarea bisericilor rotunde crează senzația de dominare absolută, de organizare spațială și de stabilire a relației biserică-spațiu urban. Locul plasării edificiilor ecleziastice comemorative era, de obicei, unul central, la intersecția axelor compoziționale vizuale și a aleilor, ceea ce îi conferă funcției dominantei sitului. Acest fapt se datorează nu numai formei circulare a locașurilor de cult, dar și înălțimii considerabile pentru perioada în care au fost edificate.

Artă modernă și contemporană

Bisericile rotonde au următoarele elemente caracteristice clasicismului:

Schemele planurilor și ale compozițiilor spațiale sunt simple, ordonate și simetrice, având aceeași componență a încăperilor;

Mijloacele de expresie plastică sunt din arsenalul clasicismului: porticuri triunghiulare, coloane, de preferință, dorice, ancadramente cu murluri;

Spațiile, dominantă cărora sunt rotondele, au mărimea scării umane ceea ce le oferă un particular și o impresie de sobrietate, monumentalitate și echilibru.

Fațadele edificiilor reprezintă exteriorul specific bisericilor din Rusia.

Conchidem, deci, că bisericile de tip rotonde au fost deosebit de solicitate la sf. sec al XVII-lea – înc. sec. al XIX-lea pe teritoriul Basarabiei²⁵. Ele au servit drept capele pe lângă conacele boierești (s. Ciuciulea), dar mai ales drept edificii comemorative și paraclise în cadrul cimitirelor (s. Valea Adâncă, s. Drujineni, s. Visterniceni, or. Chișinău) continuând tradiția multimilenară. Această preferință este explicabilă datorită perfecțiunii proporțiilor, șlefuirii imaginilor și perfecționării compoziției spațial-volumetrică în decursul secolelor. Capela din Ungheni, comemorativă prin esența ei și prin tipul hramului ales, este o reluare ce se rupe din timpul de maximă solicitare a acestui tip, fiind o replică la o altă buclă a spiralei istorice, a unui tip antic, care pare să fie Arsenionul de pe insula Samofrachia, soluționat în forme eclecticice cu o plasticitate extremă, în care forma artistică concurează cu simbolismul tipului de rotondă.

La toate bisericile care conțin în interior elementul de rotondă, el nu este sesizat din exterior, cu excepția etapei inițiale a bisericii „Învierea tuturor sfinților” de la cimitirul Central din Chișinău. Aceasta are loc din cauza tradiției arhitecturii ecleziastice a bisericilor rusești, de a alipi clopotnița în fața intrării. Biserica „Sf. Andrei” din Tiraspol a fost, probabil prima biserică ce conținea în interior tipul de rotondă (fig. 11), cu toate formele suplimentare specifice arhitecturii ruse, cea ce a influențat, credem, arhitectura ulterioară din această zonă, mai ales după 1812, când interfluviul Prut-Nistru devine regiunea Basarabia din componența Imperiului Rus.

Fig. 11. Imaginea tridimensională a rotondei „Sf. Andrei”, or. Tiraspol (realizată computerizată conform desenelor tehnice, autor S. Tronciu).

Rotondele, prin logica și simplitatea planurilor, profund ancorate într-o continuitate și într-o tradiție menținută vie datorită memoriilor valorilor arhetipale, încearcă să justifice fiecare monument istoric în cheia unei moșteniri legitate de fiecare generație.

În cazul nostru, aceasta începe cu cele mai vechi rotonde, pe teritoriul Basarabiei, – biserica „Sfântul Andrei” din cetatea de mijloc a Tiraspolului.

Referințe bibliografice și note

1. Șlapac, M. *The bastioned fortress from Tirasol*. In: *Arta. Seria arte vizuale, arte plastice, arhitectură*. Anuarul Institutului Patrimoniului Cultural. Centrul Studiul Artelor, Academia de Științe a Moldovei. Chișinău, 2011, p. 29
2. <http://oldchisinau.com/forum/Тирасполь/>
3. Полушин, В. *Тирасполь на грани столетий. Книга вторая*. Тирасполь: Издательство Лада, 1996, p. 405.
4. Desenele tehnice ale bisericii „Sf. Apostol Andrei” sunt parte componentă a proiectului lucrărilor executate în anul 1976 din cetatea de mijloc.
5. Филимонов, Б.А. *Синтез архитектуры и монументального искусства в городе Тирасполе*. In: *Искусствознание, выпуск 2*. Тирасполь: Издательство Приднестровского Университета, 2006, с. 84.
6. <http://slovari.yandex.ru/> Новый энциклопедический словарь изобразительного искусства. В. Г. Власов, 2004 – 2009. Definiție – Cerc. Accesat 20.III.2012
7. <http://dexonline.ro/definitie/rotonda>. Definiție – Rotondă. Accesat 20.III.2011.
8. *Всеобщая история архитектуры в 12-ти томах*. Том 2 (Архитектура античного мира. Греция и Рим), гл. ред. Н.В. Баранов, Москва: Стройиздат, 1973, с. 63
9. *Ibidem*, с. 354. Probabil, acest monument al antichității a stat la baza proiectului bisericii de la Ungheni, având similitudini compoziționale spațial-volumetrică.
10. http://www.cimec.ro/Arheologie/CronicaCA2001/rapoarte/069_Geoagiu.htm/. Rotonda din Geoagiu. Accesat 10.IV.2012
11. http://ro.wikipedia.org/wiki/Biserica_rotundă_din_Lețcani/. Istoria bisericii din Lețcani. Accesat 12.IV.2012.
12. <http://www.ghidul.ro/parohiateiuldoamneighika/>. Istoria paraclisului „Ghika Tei” din București. Accesat 25.V.2012.
13. <http://www.hram-kosmadamian.ru/>. Istoria bisericii „Cosma și Damian” din or.Moscova. Accesat 12.III.2012.
14. <http://ru.wikipedia.org/> Церковь Великомученицы Екатерины (Валдай). Istoria rotondei din complexul palatului Ecaterinei a II-a. Accesat 19.III.2012
15. *Свод памятников Истории и культуры МССР. Северная зона. (Макет)*. Кишинев, 1987, с. 734.
16. *Ibidem*, с. 374
17. Biserica din Zăzulenii a fost aleasă să figureze pe una dintre monedele omagiale din colecția „Lăcașuri ortodoxe din Transnistria”.
18. <http://www.monument.sit.md/biserici/cirului-6/>. Istoria bisericii „Sfinții Împărați Constantin și Elena”. Accesat 28.IV.2012.
19. <http://www.patrimoniul.asm.md/> biserici din Chișinău. Biserica „Duminica Tuturor Sfinților” din Chișinău. Accesat 20.IV.2012. <http://www.monument.sit.md/biserici/alexei-mateevici-11/>
20. Nesterov, T. *Biserica „Duminica Tuturor Sfinților”*. Enciclopedie. Chișinău. Enciclopedie. Chișinău: Editura Museum, 1997, p. 80.
21. Бырка, Стефан, Диакон. *История кладбищенской во имя «Всех-Святых» церкви г. Кишинева МССР*. Кишинев, 1981, с. 14.
22. <http://www.patrimoniul.asm.md/> biserici din Chișinău/
23. Тарас, А.Я. *Памятники архитектуры Молдавии (XIV – начало XX века)*. Кишинев: Тимпул, 1987, с. 183.
24. <http://episcopia-ungheni.md/index.php/main/article/483/ro/>. Istoria bisericii „Sf. Alexandru Nevski” din Ungheni. Accesat 15.V.2012. La 19 mai 1905, boierul Mihail Buznea a sesizat că, din cauza lipsei unei supravegheri calificate, clopotnița s-a înclinat vizibil, datorită fisurii apărute în momentul unirii cu corpul rotondei (<http://episcopia-ungheni.md/>). Sfințirea bisericii a avut loc după consolidarea edificiului, în anul 1906. Intervenția recentă – ridicarea unei anexe, având funcție de cazangerie și de accesul direct în absida altarului, a știrbit mult din simetria inițială a rotondei.
25. Demcenco, N.; Hîncu, I.; Nesterov, T. *Monumente de istorie și cultură din Republica Moldova*. Chișinău: Știință, 1994, с. 147.